

SOTSILOGIYADAGI MAXSUS VA TARMOQ YO‘NALISHLAR

Alisher Navoiy nomidagi o‘zbek tili va adabiyot universiteti

Sotsiologiyasi yo‘nalishi 1-bosqich talabasi

Sharipova Fotima

Annotatsiya: Sotsiologiyaning maxsus va tarmoq yo‘nalishlari zamonaviy ilmiy tafakkurda alohida ahamiyat kasb etadi. Jamiyatning murakkab tuzilmasini to‘liq va har tomonlama o‘rganish uchun sotsiologiya umumiy nazariyalar bilan cheklanib qolmaydi, balki uning ichidagi maxsus va tarmoq yo‘nalishlari yordamida jamiyatdagi har bir ijtimoiy muammoni chuqur tahlil qiladi. Sotsiologiyaning bu boradagi rivoji, yo‘nalishlar sonining ko‘payishi zamonaviy jamiyat hayotda ro‘y berayotgan jarayonlarning yanada murakkablashayotgani bilan izohlanadi.

Kalit so‘zlar: sotsiologiya, maxsus yo‘nalish, tarmoq yo‘nalishlar, sotsiologik tadqiqot, ijtimoiy institut, sotsiologiya rivoji, soha sotsiologiyasi.

Dastlab sotsiologiyaning shakllanish tarixi va umumiy kategoriyalari haqida to‘xtaladigan bo‘lsak, XIX asrda bu fanning asosiy nazariy tamoyillari shakllanib, uning asosiy vazifasi ijtimoiy hayotni ilmiy asosda izohlaydigan yondashuvlarni ishlab chiqishdan iborat edi. O‘tgan yuz yilliklar davomida ijtimoiy jarayonlar ko‘lamining kengayishi, turli ijtimoiy guruhlardagi muammolar va aloqalarning murakkablashuvi bo‘lib, sotsiologiyani faqat umumiy qonuniyatlar bilan cheklab bo‘lmasligini ko‘rsatdi. Shu sababli sotsiologiyada maxsus va tarmoq yo‘nalishlari ajralib chiqdi. Sotsiologiyaning maxsus yo‘nalishlari turli ijtimoiy institutlar, ijtimoiy jarayon va hodisalarning chuqur o‘rganilishi bilan ajralib turadi. Masalan, oilaviy sotsiologiya, iqtisodiy sotsiologiya, siyosiy sotsiologiya, huquq sotsiologiyasi kabi yo‘nalishlar an’anaviy sotsiologik nazariyalar doirasidan chiqib, har biri muayyan ijtimoiy institut yoki soha doirasidagi aloqalar va munosabatlarni chuqur tadqiq qiladi. Oilaviy sotsiologiya, masalan, oila instituti, nikoh, ajralish, yoshlar va bolalar tarbiyasi, gender muammolari kabi mavzularni o‘rganishda asosiy ahamiyat kasb etadi. U oilaning

tuzilmasi, funksiyalari, ichki va tashqi munosabatlarini tizimli o'rganadi hamda keyingi avlodlarning ijtimoiylashtirilishida oilaning roli va ahamiyatini tahlil qiladi [1].

Iqtisodiy sotsiologiya esa jamiyatda iqtisodiy aloqalar va iqtisodiy xatti-harakatlarni o'rganish bilan shug'ullanadi. Iqtisodiy taraqqiyot, bozor munosabatlari, ijtimoiy tengsizliklar hamda iqtisodiy siyosatlarni o'zaro bog'liqlikda ko'rib chiqadi. Bu yo'nalish doirasida ishlab chiqarish, taqsimot, iste'mol va mulkchilik shakllarining ijtimoiy natijalari o'rganiladi. Siyosiy sotsiologiyaning asosiy vazifasi jamiyatdagi siyosiy munosabatlarni, davlat va jamiyat o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni, siyosiy jarayonlarning ijtimoiy muhitga ta'sirini chuqur tahlil qilishdan iborat. Siyosiy partiyalar, hukumat tuzilmalari, siyosiy islohotlar va demokratik tamoyillarning jamoatchilik ongidagi ahamiyati shu sohada asosiy tadqiqotlar predmeti sanaladi. Tarmoq sotsiologiyasi yo'nalishlari esa ko'proq aniq bir sohaga ixtisoslashgan holda muayyan jamiyat sohasining o'ziga xos muammolarini ilmiy tahlil qiladi. Masalan, ta'lim sotsiologiyasi ta'lim tizimi, o'quvchilarning sotsializatsiyasi, ta'lim muassasalari va ular faoliyatining jamiyatga ta'sirini o'rganadi. Ta'limdagi tengsizlik, yoshlar tarbiyasi, ta'limga bo'lgan ijtimoiy ehtiyoj va innovatsion yondashuvlar shu yo'nalishda asosiy tadqiqot mavzulari hisoblanadi [2].

Sog'liqni saqlash sotsiologiyasi esa sog'liqni saqlash sohasidagi ijtimoiy muammolar, aholi salomatligi, tibbiy xizmat sifati, tibbiy-iqtisodiy siyosat va ijtimoiy madaniyat kabi masalalarni o'rganadi. Shuningdek, kasalliklarning tarqalishi, tibbiy yordamdan foydalanish, sog'lom turmush tarzi va jamiyatning sog'liqni saqlash tizimiga munosabati asosiy o'rganish ob'ektidir. Mehnat sotsiologiyasi esa mehnat munosabatlari, kasb va kasbiy faoliyat, mehnatda ijtimoiy motivatsiyalar, kadrlar siyosati hamda ishchi va ish beruvchi o'rtasidagi o'zaro aloqalar kabi muammolarni keng yoritadi. Mehnat bozorining rivojlanish xususiyatlari, ish o'rinlari, ishchi kuchining migratsiyasi va yangi kasblarning paydo bo'lishi bu yo'nalishning dolzarb masalalaridandir. Shuningdek, shahar sotsiologiyasi ham mustaqil yo'nalish sifatida o'zgarish va rivojlanishga ega. U urbanizatsiya jarayonlari, shahar infratuzilmasi,

shaharliklar hayoti, shahar va qishloq o'rtasidagi tafovutlar, migratsiya jarayonlari va shahar madaniyati hususiyatlarini tahlil qiladi. Bu yo'nalishda infratuzilma barpo etilishi, atrof-muhit muammolari, transport va ijtimoiy xizmatlar masalalari keng o'rganiladi [3].

Yoshlar sotsiologiyasi ham sotsiologiyaning muhim tarmoq yo'nalishi sanaladi. Ushbu soha yoshlarda dunyoqarash shakllanishi, yoshlar harakati, yoshlar ishsizligi va ijtimoiy faollik muammolari hamda yoshlarning jamoatchilikdagi o'rni va rolini o'rganadi. Yoshlarda zamonaviy kasb va bilim olishga ehtiyojning ortishi, zamonaviy texnologiyalarning yoshlarga ta'siri, yoshlar madaniyati, submadaniyatlar, bo'sh vaqtni o'tkazish va ijtimoiy integratsiya muammolari shu yo'nalishda tahlil qilinadi. Madaniyat sotsiologiyasi esa madaniy qadriyatlar, urf-odatlar, an'analar, san'at va zamonaviy ijtimoiy-madaniy muammolarni o'rganadi. Madaniyatlararo muloqot, madaniy ijtimoiylashuv, samarali kommunikativ faoliyat, yangi madaniyat shakllari va qadriyatlarning o'zgarishi kabi masalalarda chuqur ilmiy tadqiqotlar olib boriladi. Maxsus va tarmoq sotsiologiyalari, yuqorida ta'kidlaganimizdek, zamonaviy sotsiologiya fanining kengayib borishida muhim o'rin tutadi. Jamiyat hayotida uzluksiz sodir bo'layotgan o'zgarishlar, har bir soha yoki institutga xos bo'lgan muammolar va tizimlarning o'ziga xosligi sotsiologiya fanida yangi-yangi tarmoq va maxsus yo'nalishlarning rivoj topishiga sabab bo'ldi. Bu esa, o'z navbatida, sotsiologiya fanining jamiyat muammolariga yanada chuqurroq tizimli yondashishiga zamin yaratdi [4].

Bugungi kunda zamonaviy sotsiologiyada tarmoq va maxsus yo'nalishlar o'z ichida yanada xususiylashmoqda. Masalan, oilaviy sotsiologiyada ham gender sotsiologiyasi, bolalar sotsiologiyasi, ajrashuvlar sotsiologiyasi kabi kichik yo'nalishlar ajralib chiqmoqda. Yoki mehnat sotsiologiyasida ayollar mehnati, yoshlar mehnati, migratsiya va ishchi kuchi harakati bo'yicha alohida qaratilgan tadqiqotlar soni ortmoqda. Ta'lim sotsiologiyasi tarbiyaviy tadqiqotlar, innovatsion ta'lim jarayonlari, ta'lim tizimlaridagi ijtimoiy tengsizliklar, davlat va xususiy ta'lim muassasalari faoliyati, globalizatsiya va xalqaro ta'lim tizimlari kabi bir necha ichki

bo'limlarga ajralgan. Zamonaviy jamiyatda ijtimoiy xatarlar, xususan, ekotizim muammolari, atrof-muhit muhofazasi, texnologik taraqqiyot, axborot kommunikatsiya texnologiyalari, globallashuv, axloqiy inqiroz, siyosiy va iqtisodiy islohotlar natijasida yuzaga kelayotgan yangi ijtimoiy guruhlar va ijtimoiy differentsiallashtirish jarayonlariga ham sotsiologlar diqqat markazida turadi. Bu esa tahlillarning yanada keng doirada olib borilishini talab etadi. Xususan, migratsion sotsiologiya, ekologik sotsiologiya, virtual va kiber sotsiologiya, gender sotsiologiyasi, jinoyatchilik sotsiologiyasi, fan va innovatsiyalar sotsiologiyasi, internet sotsiologiyasi, bo'sh vaqt va dam olish sotsiologiyasi, din sotsiologiyasi, etnosotsiologiya o'ziga xos tarmoq yo'nalishlari sifatida shakllangan.

E'tiborli jihati shundaki, har bir ijtimoiy sohaga oid tarmoq yoki maxsus sotsiologik yo'nalishlar o'ziga xos metodologiya va tadqiqot usullari bilan ajralib turadi. Masalan, siyosiy sotsiologiya asosan siyosiy jarayon va voqealarning ijtimoiy sabab va oqibatlarini izlasa, iqtisodiy sotsiologiya iqtisodiy harakat va ijtimoiy o'zgarishlarni iqtisodiy natijalar bilan bog'liq holda tahlil qiladi. Ta'lim sotsiologiyasi esa ta'lim tizimining ijtimoiy muhitga ta'siri, o'quvchi va o'qituvchilar o'rtasidagi ijtimoiy munosabat, ijtimoiy taraqqiyot uchun ta'lim ahamiyati masalalarini o'rganadi. Sotsiologiyaning maxsus va tarmoq yo'nalishlari zamonaviy jamiyatdagi ijtimoiy muammolarni aniqlash va hal qilishda, ilmiy asoslangan qarorlar qabul qilishda, ijtimoiy institutlar faoliyatini uyg'unlashtirishda, yangi muammolar va ularni oldini olish yo'llarini ishlab chiqishda juda katta ahamiyatga ega. Har bir yo'nalish o'z oldiga konkret jamiyat muammolarini hal etish, tadqiq qilish va amalda sinashni maqsad qilib olib, ijtimoiy taraqqiyotning har bir bosqichi uchun dolzarb muammolarni yechishga xizmat qilmoqda.

Xulosa

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, sotsiologiyaning maxsus va tarmoq yo'nalishlari jamiyat hayotining barcha muhim jabhalarini chuqur o'rganish va har tomonlama tahlil qilish imkonini beradi. Har bir yo'nalish zamonaviy jamiyat taraqqiyotida dolzarb muammolarni o'rganish, ularni oldindan tahlil qilish va hal qilish

yo‘llarini ilmiy asosda ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi. Sotsiologiyaning bu boradagi ilmiy va amaliy rivoji jamiyat taraqqiyotining har bir sohasida uzviy kuch bo‘lib, ilg‘or dunyo tajribasini o‘zlashtirish, milliy an‘analarni boyitish va ijtimoiy rivojlanishning yangi bosqichiga ko‘tarilishimiz uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Devorina I.M. “Sotsiologiya. Darslik”, Moskva: INFRA-M, 2018.
2. Bekmurzaeva M.X. “Sotsiologiya asoslari”, Toshkent: Fan, 2019.
3. Giddens A. “Sociology”, Cambridge: Polity Press, 2021.
4. Baxtiyarov Sh. “Sotsiologiya. Zamonaviy yo‘nalishlar”, Toshkent: Ma‘rifat, 2020.
5. Turner J.H. “Contemporary Sociological Theory”, Los Angeles: Sage, 2019.
6. Yusupov A. “Sotsiologiyaning tarmoq yo‘nalishlari”, Toshkent: TSU, 2020.
7. Sorokin P.A. “Society, Culture, and Personality”, New York: Harper & Bros., 2021.